

بازنگری دستورالعمل های موجود ارزیابی اثرات زیست محیطی، ارزیابی زیست محیطی استراتژیک و پیشنهاد نیازهای تطبیقی

طرح حفاظت از تنوع زیستی در چشم انداز زاگرس مرکزی با
مشارکت کلیه ذینفعان و ذیربطان در سطوح ملی و استان های
اصفهان، چهارمحال و بختیاری، فارس و کهگیلویه و بویر احمد

تدوین: سعید ملماسی
بهار ۱۳۹۴

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : ملاماسی، سعید، ۱۳۵۰ -
موضوعات نشر : بازنگری دستورالعمل‌های موجود ارزیابی اثرات زیست محیطی، ارزیابی زیست محیطی، استراتژیک و پیشنهاد نیازهای تطبیقی
مشخصات ظاهری : تهران: معارف، ۱۳۹۴.
شابک : ۷۲ ص: مصور (رنکی)، جدول
وضعیت فهرست نویسی : 978-964-2676-32-3
یادداشت : فیپای مختصر
یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است
شماره کتابشناسی ملی : کتابنامه
۲۸۲۶۷۴۳

سازمان متولی: سازمان حفاظت محیط زیست - برنامه عمران ملل متحد - تسهیلات جهانی محیط زیست - طرح حفاظت از تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی

نام کتاب: بازنگری دستورالعمل‌های موجود ارزیابی اثرات زیست محیطی، ارزیابی زیست محیطی استراتژیک و پیشنهاد نیازهای تطبیقی
مؤلف: سعید ملاماسی
ناشر: نشر معارف
مجری ملی طرح: احمد علی کیخا معاون محیط طبیعی و تنوع زیستی زاگرس
مدیر ملی طرح: شیرین ابوالقاسمی
همکاران ویرایش و بازخوانی: معصومه سادات حسینی نسب، پونه رئیس دانا، فرزانه بصیری، فرناز بزرگ نیا، پردیس ولوی، پارسا آرامشی نیا
توبت و سال چاپ: اول-۱۳۹۴
لیتوگرافی: هزاره
چاپ: آریاک
صحافی: آریاک
شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

ISBN: 978-964-2676-32-3

۷	پیش‌گفتار
۹	خلاصه اجرایی
۱۰	تعاریف
۱۱	۱- مقدمه و کلیات
۱۲	۱-۱- ضرورت تدوین دستورالعمل
۱۲	۲-۱- اهداف دستورالعمل
۱۲	۳-۱- دامنه شمول دستورالعمل
۱۲	۴-۱- ذینفعان و ذیربطان
۱۳	۵-۱- الزامات قانونی جهت ملحوظ نمودن تنوع زیستی در مطالعات EIA
۱۴	۶-۱- بررسی دستورالعمل‌ها
۱۶	۲- بررسی تنوع زیستی در منطقه زاگرس مرکزی
۱۶	۱-۲- وضع موجود تنوع گیاهی
۱۷	۲-۲- زیستگاه‌های حیات وحش
۱۹	۳-۲- بررسی مهم‌ترین عوامل کاهش تنوع زیستی در زاگرس مرکزی
۲۰	۳- کاربرد تنوع زیستی در مطالعات ارزیابی اثرات زیست محیطی
۲۰	۱-۳- اصول تنوع زیستی در مطالعات ارزیابی اثرات زیست محیطی
۲۰	۲-۳- لحاظ شدن نظرات گروه‌های ذی‌فایده از خدمات اکوسیستم
۲۱	۳-۳- چگونه اثرات بر تنوع زیستی را ارزیابی کنیم؟
۲۲	۴- کاربرد تنوع زیستی در مراحل مختلف ارزیابی اثرات زیست محیطی در کوهستان زاگرس مرکزی
۲۲	۱-۴- غربالگری
۲۴	۲-۴- شناخت ویژگی‌های پروژه پیشنهادی
۲۴	۳-۴- تعیین محدوده مطالعات
۲۵	۴-۴- بررسی محیط زیست موجود
۲۸	۵-۴- پیش‌بینی اثرات زیست محیطی
۳۰	۶-۴- بکارگیری تنوع گونه‌ای در ارزیابی گزینه‌ها
۳۳	۷-۴- اقدامات مدیریتی
۳۶	۸-۴- بازنگری ارزیابی اثرات زیست محیطی
۳۶	۹-۴- پایش، تأیید، اجرا و ممیزی محیط زیست
۳۶	۵- تنوع زیستی در مطالعات ارزیابی راهبردی محیط زیستی (SEA)
۳۷	۱-۵- ارتباط SEA با فرایند برنامه‌ریزی
۴۱	۲-۵- مراحل SEA
۴۱	۳-۵- چرا در SEA، تنوع زیستی و تصمیم‌سازی مورد توجه ویژه‌ای قرار دارد؟
۴۲	۴-۵- کدامیک از جنبه‌های تنوع زیستی به SEA مربوط هستند؟
۴۳	۵-۵- چگونه در SEA به تنوع زیستی پرداخته می‌شود؟
۴۷	۶- پیوست‌ها
۷۰	۷- منابع
۷۱	خلاصه اجرایی (انگلیسی)

◀ فهرست جداول

۱۷	جدول (۱). لیست گونه های با ارزش حفاظتی در کوهستان زاگرس مرکزی
۱۸	جدول (۲). خلاصه ویژگی های کوهستان زاگرس مرکزی
۲۳	جدول (۳). سوالات مرتبط با غربالگری اثرات تنوع زیستی
۲۷	جدول (۴). مهم ترین کانون های تنوع زیستی در محدوده پروژه زاگرس
۲۹	جدول (۵). انواع رویکردها جهت پیش بینی اثرات تنوع زیستی
۳۲	ادامه جدول (۴). مهم ترین کانون های تنوع زیستی در محدوده پروژه زاگرس
۳۳	جدول (۶). معیارهای مورد استفاده در ارزیابی اثرات تنوع زیستی
۳۹	جدول (۷). تلفیق AES با مراحل مختلف تصمیم سازی
۴۰	جدول (۸). مقایسه مطالعات AIE و AES در مراحل مختلف [۷]
۴۰	جدول (۹). تفاوت EIA و SEA به لحاظ ماهیت مطالعات
۵۰	جدول (۱۰). فهرست گونه های گیاهی بومی استان چهارمحال و بختیاری و مختصات جغرافیایی پراکنش آنها
۵۴	جدول (۱۱). فهرست گونه های گیاهی بومی استان های اصفهان، فارس و کهگیلویه و بویراحمد
۵۷	جدول (۱۲). کانون های تنوع زیستی پرندگان زاگرس مرکزی
۵۸	جدول (۱۳). اسامی پستانداران شاخص در محدوده مطالعاتی از نظر حمایت
۵۹	جدول (۱۴). فهرست گونه های دوزیستان و خزندگان محدوده مورد مطالعه به همراه زیستگاه آنها
۶۱	جدول (۱۵). گونه های مختلف ماهیان در حوضه های آبخیز و رودخانه های مهم محدوده مورد مطالعه

پیش گفتار

کوهستان زاگرس یکی از با ارزش ترین مناطق ایران است که به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی، زمین شناسی - اقلیم، خاک، پوشش گیاهی و حیات وحش جانوری، دارای ارزش های بی نظیر تنوع زیستی همچون حضور بیش از ۲۴۰۰ گونه گیاهی و جانوری است. این منطقه از دیرباز مهد تمدن تاریخی و تنوع قومی ایران بوده و بیش از ده درصد جمعیت کشور که بیشتر روستایی و عشایر هستند، را در خود جای داده است.

شیوه بهره برداری وابسته به طبیعت در زاگرس و تغییر کاربری اراضی در طول سالیان، موجب تخریب منابع طبیعی، توسعه غیر اصولی و بهره برداری ناپایدار از منابع زیستی و طبیعی کوهستان زاگرس گردیده، دربرخی موارد شرائط طبیعی و اکولوژیکی زیستگاه های موجود در منطقه به حدی تحت تأثیر عوامل ناپایداری قرار گرفته که غیرقابل برگشت به شرائط تعادل می باشد. به طوری که کشاورزی ناپایدار، بهره برداری ناپایدار از منابع آب، مدیریت نادرست پسماند، توسعه ناپایدار معادن و راه های ارتباطی، آبی پروری ناپایدار، توسعه شهری و روستایی ناپایدار از جمله آن است.

از مهم ترین اهداف طرح "حفاظت از تنوع زیستی زاگرس مرکزی"، هم سو نمودن بهره برداری پایدار با حفاظت از تنوع با شیوه مدیریت یکپارچه در سطح کوهستان زاگرس و فعالیت در بخش های کشاورزی، جنگل ها، مراتع، آب، پسماند، توسعه زیرساخت ها و گردشگری می باشد که به صورت پایلوت در محدوده زاگرس مرکزی به وسعت ۳,۱۰۰,۰۰۰ هکتار اجرا شده است.

فرایند برنامه ریزی و مدیریت کوهستان زاگرس مرکزی نیازمند به کارگیری ابزارهای متنوعی است که بر ظرفیت ها و پتانسیل های موجود کوهستان مبتنی بوده و با استفاده از آن نیازهای مدیریتی در اجرای برنامه حفاظت و توسعه پایدار کوهستان زاگرس مرکزی تامین گردد. این بسته ابزاری می بایست به درونی سازی توان سرزمین و ملاحظات تنوع زیستی در فرایند برنامه ریزی و مدیریت کوهستان، به طور کاربردی کمک نماید، از طرفی این برنامه باید بتواند نیازهای بخش های بهره بردار و ذینفع کوهستان را نیز تامین و خط مشی توسعه را بر اساس توان ذاتی طبیعت تعریف نماید. همچنین به کارگیری این بسته ابزاری باید این قابلیت را داشته باشد که در دراز مدت با تامین نیازها، زمینه جلوگیری از تخریب فزاینده کنونی تنوع زیستی منطقه را فراهم ساخته و زمینه احیای اجزای تنوع زیستی به ویژه تنوع زیستگاهی را فراهم آورد. از مهم ترین ابزارهای مدیریت زاگرس مرکزی، می توان به برنامه تعیین توان اکولوژیک سرزمین با رعایت ملاحظات و معیارهای اجتماعی-اقتصادی اشاره نمود. بدین منظور در راستای تحقق اهداف برنامه حفاظت و توسعه پایدار کوهستان زاگرس مرکزی، تدوین و اجرای "راهنماها و دستورالعمل های بهره برداری های پایدار"، در نظر گرفته شد، تا با کاهش اثرات بر شاخص های تنوع زیستی، به تدریج روند ناپایدار فعالیت های توسعه در منطقه به سمت پایداری حرکت کند. این دستورالعمل ها قابل تعمیم به کل کوهستان زاگرس خواهد بود و با تصویب در مراجع ملی، ضمانت اجرایی خواهد یافت.

راهنماها و دستورالعمل های بهره برداری های پایدار از منابع طبیعی با تمرکز بر حفاظت از تنوع زیستی، با استناد به رهنمودهای دستورکار ۲۱، بسترهای قانونی و حقوقی، اسناد پشتیبان ملی، بین المللی و مطالعات میدانی تهیه گردید. سپس با استفاده از تجربیات استانی (استان های اصفهان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و

بویراحمد و فارس) فعالیت‌های عمده ناپایدار محدوده کوهستان زاگرس مرکزی شناسایی شدند. در گام بعدی اثرات و تهدیدات زیست محیطی هر یک از این فعالیت‌ها، بر اجزای تنوع زیستی، بررسی و مورد طبقه‌بندی قرار گرفت و نهایتاً راهکارها، معیارها و ضوابط مورد نیاز جهت تنظیم و کنترل فعالیت‌های توسعه و بهره‌برداری، تدوین شد. به منظور بومی‌سازی این راهنماها و دستورالعمل‌ها، جلب مشارکت و دریافت نقطه نظرات نهادهای دست‌اندرکار، کارگاه‌هایی در سطح استانی و ملی برگزار شد و نظرات ارزنده این گروه در دستورالعمل نهایی اعمال شد.

- با توجه به تهدیدات زاگرس مرکزی، راهنماها و دستورالعمل‌های زیر تهیه شده است:
- راهنما و دستورالعمل ارزیابی زیست محیطی در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل توسعه آبرزی پروری پایدار در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل بهره‌برداری پایدار از جنگل در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل بهره‌برداری پایدار از منابع آب در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل بهره‌برداری پایدار از مرتع در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل توسعه کشاورزی پایدار در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل توسعه گردشگری پایدار در کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل مدیریت پسماند در جوامع روستایی کوهستان زاگرس مرکزی؛
- راهنما و دستورالعمل مدیریت فاضلاب در جوامع روستایی کوهستان زاگرس مرکزی؛

امید است با تصویب این دستورالعمل‌ها توسط مراجع ملی، حمایت و پشتیبانی ذینفعان کلیدی از نحوه اجرای آن‌ها در تمامی برنامه‌ها و طرح‌های توسعه؛ ملاحظات حفاظت از تنوع زیستی و حفظ معیشت پایدار جوامع واقعی وابسته به منابع حیاتی این زیست بوم، توسط مسئولین، سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و بهره‌برداران از منابع به کارگرفته شود.

جا دارد از زحمات مشاوران محترم در تهیه این دستورالعمل آقایان دکتر سعید ملماسی، مهندس عسگر علیزاده، دکتر کامران پورمقدم، دکتر شروان شعاعی، دکتر سام حائری، مهندس محمد شریفی مقدم، مهندس رضا درخشنده، سرکار خانم دکتر رویا نزاکتی و خانم دکتر زهرا اله‌داد تشکر شود. همچنین از نظرات علمی و تخصصی مدیران محترم استانی، فرمانداران، بخشداران، ذینفعان کلیدی و جامعه محلی قدردانی می‌شود.

بی‌تردید این راهنما به عنوان اولین کوشش در گردآوری اسناد مربوط به بهره‌برداری پایدار کامل نیست، مورد امتنان است نظرات سازنده و پیشنهادات خود را در خصوص ارتقای این دستورالعمل در اختیار طرح زاگرس قرار دهید.

خلاصه اجرایی

ارزیابی اثرات زیست محیطی برای اولین بار در سال ۱۹۶۲ میلادی با وضع قانون سیاست زیست محیطی ملی در آمریکا جنبه رسمی به خود گرفت. بعد از کنفرانس استکهلم در سال ۱۹۷۲ میلادی بسیاری از کشورها خود را موظف به انجام مطالعات EIA قبل از اجرای طرح‌ها نمودند. در کشورمان نیز از سال ۱۳۷۳ با تصویب در شورای عالی محیط زیست ارزیابی اثرات زیست محیطی شکل قانونی بخود گرفت. ارزیابی اثرات زیست محیطی طرح‌های پیشنهادی در شناسایی عوامل و پیش‌بینی اثرات مخرب محیط زیست و همچنین ارائه راهکارهای کاهش و تقلیل اثرات منفی بسیار حائز اهمیت است. به‌ویژه آنکه طی سال‌های اخیر با تاکید سازمان حفاظت محیط زیست، این راهکار منجر به ارائه یک برنامه مدیریت و پایش زیست محیطی می‌گردد. از طرف دیگر موضوعات مرتبط با تنوع زیستی می‌باید به عنوان بخشی از فرآیند تصمیم‌گیری در مطالعات EIA در نظر گرفته شود. تعریف معیارهای شفاف برای دخالت تنوع زیستی در فرآیند تصمیم‌گیری و در ارتباط با موضوعات زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی بسیار حایز اهمیت می‌باشد. این معیارها باید اصول، موضوعات، اهداف و استانداردهای تنوع زیستی و کارکردهای اکوسیستمی را در بر داشته باشد و همچنین دارای استراتژی‌ها، برنامه‌ها، خط مشی و قوانین محلی و منطقه ای ملی و بین المللی باشند. به جای مقایسه اهداف حفاظتی در تقابل با اهداف توسعه، تصمیم‌گیری باید در جستجوی تعادل بین حفاظت و استفاده پایدار باشد. در این مجموعه سعی شده چارچوب مشخصی جهت نحوه لحاظ شدن تنوع زیستی در مطالعات EIA, SEA طرح‌ها و پروژه‌های توسعه در کوهستان زاگرس مرکزی ارائه گردد و ویژگی‌های تنوع زیستی در کوهستان زاگرس مرکزی در فرآیند مطالعات مذکور مد نظر قرار گیرد. به‌طوری‌که در این مجموعه اطلاعات مربوط به زیستگاه‌های عمده حیات وحش، نقشه تیپ پوشش گیاهی، پراکنش گونه‌های در خطر انقراض، لکه‌های داغ تنوع زیستی، مسیرهای گذار حیات وحش، ارزیابی توان اکولوژیک در بخش‌های مختلف مطالعات به‌ویژه در پیش‌بینی اثرات، تجزیه و تحلیل اثرات و برنامه مدیریت و پایش تعریف شده است. در واقع در این راهنما به‌طور مبسوط توضیح داده می‌شود که چگونه از اطلاعات مربوط به تنوع زیستی به‌ویژه تنوع گونه‌ای و تنوع زیستگاهی کوهستان زاگرس مرکزی باید در مطالعات EIA (برای طرح‌ها و پروژه‌های مختلف اعم از پروژه‌های طولی و پروژه‌های کانونی در این منطقه جهت اجرا پیشنهاد می‌شود)، استفاده نمود.